

การศีกษาทางเลือก

วาระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา

การศึกษาทางเลือก
(Alternative Education)

รองศาสตราจารย์ ดร.วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา

ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชื่อหนังสือ การศึกษาทางเลือก
ชื่อผู้แต่ง วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data.

วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา.

การศึกษาทางเลือก.-- กรุงเทพฯ : ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2564.

228 หน้า.

1. การศึกษาทางเลือก. I. ชื่อเรื่อง.

371.04

ISBN 978-616-407-615-0

พิมพ์ครั้งที่ 1 สิงหาคม 2564

จำนวนพิมพ์ 600 เล่ม

ลิขสิทธิ์ของ รองศาสตราจารย์ ดร.วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา

จัดทำโดย รองศาสตราจารย์ ดร.วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา

ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โทร. 081-421-4412 โทรสาร 0-2218-2561

ผู้จัดจำหน่าย ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

โทร. 0-2218-9872 โทรสาร 0-2254-9495

Call Center (จัดส่งทั่วประเทศ) โทร. 0-2255-4433

<http://www.chulabook.com>

แผนกขายส่ง สาขาหัวหมาก

โทร. 0-2374-1375-6 โทรสาร 0-2374-1375

พิมพ์ที่ สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [6409-094]

โทร. 0-2218-3562-3

www.cupress.chula.ac.th

คำนำ

การศึกษาทางเลือก คือ การจัดการศึกษาที่เคารพในคุณค่าความเป็นมนุษย์และสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่จะเลือกการศึกษาให้สอดคล้องกับธรรมชาติและศักยภาพของผู้เรียนที่มีความแตกต่างหลากหลาย เพื่อพัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของประเทศชาติ ทั้งมีลักษณะสร้างสรรค์ก่อให้เกิดนวัตกรรมและมีความแตกต่างจากการศึกษาตามแนวกระแสหลักในเบื้องต้น

หนังสือเรื่อง การศึกษาทางเลือก จะเป็นหนังสือที่มีประโยชน์ต่อการนำมาใช้ในการประกอบการเรียนการสอนสำหรับนิสิตนักศึกษาที่เรียนในรายวิชาที่เกี่ยวกับการศึกษาทางเลือกในบริบทของการเรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับอุดมศึกษา และส่งเสริมให้ทุก ๆ คนในสังคมได้มีความเข้าใจการศึกษาที่มีความหลากหลายและการนำพาการศึกษาไปสู่การพัฒนาที่สมบูรณ์อย่างแท้จริงตามเจตนารมณ์ของการจัดการศึกษาทั้งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

ผู้เขียนขอขอบพระคุณคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ให้โอกาสในการพัฒนาหนังสือเล่มนี้ และขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงหนังสือ ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนและผู้ที่มีความสนใจในแนวทางการจัดการศึกษาทางเลือกทุกท่าน

รศ.ดร.วิระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา

ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ข
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญภาพ	ช
บทที่ 1 บทนำ	1
สถานการณ์ปัญหาทางการศึกษาของประเทศไทย	1
เหตุปัจจัย การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีกับการเกิดขบวนการ	
การศึกษาทางเลือก	7
ประโยชน์และความสำคัญของการศึกษาทางเลือก	15
บทสรุป	17
รายการอ้างอิง	18
บทที่ 2 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาทางเลือก	19
บทนำ	19
ความหมายของการศึกษาทางเลือก	19
คุณลักษณะที่บ่งบอกถึงการเป็นการศึกษาทางเลือก	25
พัฒนาการของการศึกษาทางเลือก	46
บทสรุป	54
รายการอ้างอิง	55
บทที่ 3 การศึกษาทางเลือกระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานในประเทศไทย	57
บทนำ	57
โรงเรียนทางเลือก	58
บ้านเรียน	70
ศูนย์การเรียนรู้ของสถาบันสังคม	75

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทสรุป	87
รายการอ้างอิง	88
บทที่ 4 อุดมศึกษาทางเลือก และการศึกษาทางเลือกเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตในประเทศไทย	89
บทนำ	89
อุดมศึกษาทางเลือก	89
ศูนย์การศึกษาบนฐานชุมชนและศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย	94
นวัตกรรมการเรียนรู้และสื่อเพื่อการเปลี่ยนแปลง	100
สาธารณศึกษา	106
บทสรุป	115
รายการอ้างอิง	116
บทที่ 5 จุดเด่นในเชิงนวัตกรรมและองค์ความรู้ของการศึกษาทางเลือกของประเทศไทย	117
บทนำ	117
จุดเด่นในเชิงนวัตกรรมของการศึกษาทางเลือกของประเทศไทย	117
องค์ความรู้ของการศึกษาทางเลือกที่มีต่อการปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทย	129
บทสรุป	133
รายการอ้างอิง	134
บทที่ 6 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทางเลือกในประเทศไทย	135
บทนำ	135
สนธิสัญญาระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพการศึกษาทางเลือก ในประเทศไทย	136
กฎหมาย ระเบียบ และแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพการศึกษาทางเลือก ในประเทศไทย	140
ปัญหาในการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทางเลือกในประเทศไทย	145

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทสรุป	146
รายการอ้างอิง	148
บทที่ 7 การจัดสรรเงินอุดหนุนและสิทธิประโยชน์ในการสนับสนุนการศึกษาทางเลือก ในประเทศไทย	149
บทนำ	149
สถานการณ์การจัดสรรเงินอุดหนุนและสิทธิประโยชน์ของผู้เรียนในการจัด การศึกษาทางเลือก	151
โอกาสและช่องของการจัดสรรเงินอุดหนุน และสิทธิประโยชน์จากกองทุนต่าง ๆ จากภาครัฐและเครือข่ายภาคประชาสังคม	154
ข้อเสนอแนะสำหรับการจัดสรรเงินอุดหนุน และสิทธิประโยชน์สำหรับการศึกษาทางเลือก	156
บทสรุป	159
รายการอ้างอิง	161
บทที่ 8 การออกแบบแผนการเรียนรู้และการประเมินการเรียนรู้ที่สะท้อนความ หลากหลายของศักยภาพผู้เรียนรายบุคคล	163
บทนำ	163
หลักเกณฑ์และวิธีการปรับใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ	164
แนวทางการออกแบบแผนการเรียนรู้และการประเมินการเรียนรู้ ที่สะท้อนความหลากหลายของศักยภาพผู้เรียนรายบุคคล	169
บทสรุป	171
รายการอ้างอิง	172
บทที่ 9 ตัวอย่างแนวทางการจัดการศึกษาทางเลือกสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ: กรณีเด็กและเยาวชนในกระบวนการยุติธรรม	173
บทนำ	173

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
หลักการของการจัดการศึกษาทางเลือกสำหรับเด็กและเยาวชน ในกระบวนการยุติธรรม	174
เป้าหมายของการจัดการศึกษาทางเลือกสำหรับเด็กและเยาวชน ในกระบวนการยุติธรรม	176
บทบาทของผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการจัดการศึกษาทางเลือก สำหรับเด็กและเยาวชนในกระบวนการยุติธรรม	176
รูปแบบการจัดการศึกษาทางเลือกสำหรับเด็กและเยาวชนในกระบวนการยุติธรรม	179
หลักสูตรการศึกษาทางเลือกสำหรับเด็กและเยาวชนในกระบวนการยุติธรรม	180
ปัจจัยและเงื่อนไขที่จำเป็นต้องคำนึงถึงในการจัดการศึกษาทางเลือกสำหรับ เด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน	183
ข้อเสนอแนะในการนำแนวคิดการศึกษาทางเลือกมาใช้ในการจัดการศึกษา สำหรับเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน	184
บทสรุป	185
รายการอ้างอิง	188
บทที่ 10 บทวิเคราะห์: การส่งเสริมให้การศึกษาทางเลือกพัฒนาและขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง ช่องว่างที่เป็นปัญหาของการศึกษาทางเลือกในประเทศไทย	189
การสร้างความเข้มแข็งของการศึกษาทางเลือก	194
การเชื่อมโยงการศึกษาทางเลือกสู่สาธารณะ	195
การปรับระบบและกลไกของภาครัฐในการส่งเสริมการจัดการศึกษาทางเลือก	196
อนาคตของการศึกษาทางเลือก	199
รายการอ้างอิง	204
บทที่ 11 บทสรุป	205
บรรณานุกรม	211

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

พรรณานี้

214

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2.1 เปรียบเทียบคุณลักษณะการศึกษาระหว่างหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิตศึกษาระดับปริญญาตรี	42
ตารางที่ 8.1 การผ่านเกณฑ์การวัดประเมินผลตามระดับชั้น	165
ตารางที่ 8.2 รูปแบบวิธีการวัดประเมินผล 12 วิธี หรือ ระเบียบวิธีการเทียบโอน ผลการเรียน 3 วิธี	168

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 3.1 แสดงลักษณะประเภทและรูปแบบการศึกษาทางเลือกในสังคมไทย

58

บทที่ 1

บทนำ

สถานการณ์ปัญหาทางการศึกษาของประเทศไทย

การศึกษาเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพ และมีบทบาทสำคัญในการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันและยืนหยัดในเวทีโลก คนไทยต้องมีศักยภาพให้มีทักษะ ความรู้ ความสามารถ และสมรรถนะให้พร้อมรับมือต่อแรงกดดันภายนอกจากกระแสโลกาภิวัตน์ และแรงกดดันภายในประเทศที่เป็นปัญหาและวิกฤตที่ต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้ว่าการศึกษามีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศมาก อย่างไรก็ตามสถานการณ์ปัญหาการศึกษาของประเทศไทย เมื่อพิจารณาในเชิงมหภาค คณะกรรมการอิสระเพื่อการปฏิรูปการศึกษา (ม.ป.ป.) ได้สรุปปัญหาและความท้าทายของระบบการศึกษาของประเทศไทยไว้ 7 ประการ ประกอบด้วย

1. ปัญหาของระบบการศึกษาไทยมีความซับซ้อนสูง และมีองค์ประกอบในการจัดการหลายด้าน ทั้งในด้านการเชื่อมโยงกันระหว่างภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน และด้านการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับระบบงานของหลายกระทรวงไม่ใช่เพียงแต่กระทรวงศึกษาธิการ การศึกษามีทั้งส่วนที่เป็นการพัฒนาเด็กเล็ก การจัดการศึกษาสำหรับการพัฒนาผู้เรียนที่เป็นเด็กและเยาวชนที่อยู่นอกระบบการศึกษา ครอบคลุมไปถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประชาชนวัยต่าง ๆ เพื่อการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตที่ดี ซึ่งพบว่ามี กฎหมายเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาโดยตรง ทั้งที่เป็นพระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา กฎกระทรวง ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ รวมถึงกฎ ก.ค.ศ. รวมไม่น้อยกว่า 100 ฉบับ และมีหน่วยงานสำคัญของรัฐที่ได้ศึกษาและจัดทำข้อเสนอเพื่อปฏิรูปการศึกษาไว้แล้วไม่น้อยกว่า 4 ชุด ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ จำนวนมาก

2. คุณภาพของการศึกษาดำ จากการทดสอบทางการศึกษาระดับชาติด้านพื้นฐาน (O-NET) (2561) ของนักเรียนทั่วประเทศพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอยู่ในระดับต่ำมาก คะแนนเฉลี่ยต่ำกว่าร้อยละ 50 ทุกรายวิชา รวมถึงผลการทดสอบจากโครงการประเมินผลนักเรียนระดับนานาชาติ (Programme for International Student Assessment : PISA) ในปี ค.ศ. 2015 พบว่าคะแนนที่ได้ต่ำกว่ามาตรฐานโลก มีผู้สอบได้คะแนนต่ำกว่าระดับ “Below minimum” ในวิชาคณิตศาสตร์ถึงร้อยละ 53.8 และในวิชาวิทยาศาสตร์ ร้อยละ 46.7

3. ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาสูง พบว่า คะแนนเฉลี่ยการทดสอบทางการศึกษาระดับชาติด้านพื้นฐาน (O-NET) ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนขนาดใหญ่มีระดับที่สูงกว่านักเรียนในโรงเรียนขนาดเล็กอย่างมากในทุกรายวิชา ในขณะที่พบว่ามีนักเรียนจากโรงเรียนวิทยาศาสตร์และโรงเรียนในกลุ่มโรงเรียนสาธิตเท่านั้นที่มีคะแนนเฉลี่ยของผลการทดสอบ PISA ในด้านวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์สูงกว่ามาตรฐานที่ระดับ 500 คะแนน นักเรียนของโรงเรียนในสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่าง ๆ มีคะแนนน้อยกว่า 400 คะแนน นอกจากนี้การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการประกันคุณภาพศึกษาและการประเมินคุณภาพในแนวทางที่ได้ดำเนินการผ่านมาพบว่าไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร และยังสร้างภาระจำนวนมากให้แก่ครูและสถานศึกษา

4. ปัญหาของระบบการศึกษาเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งต่อการสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ทั้งนี้ Global Competitiveness index 2017-2018 ได้จัดให้ประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 32 ในภาพรวม แต่การศึกษาคงอยู่ที่อันดับ 56 มหาวิทยาลัยของไทยไม่ติดอันดับใน 200 อันดับแรกในการจัดอันดับของ Times World University Rankings และ QS World University Rankings ในปี 2561 ในขณะที่มหาวิทยาลัยของไต้หวัน มาเลเซีย และฮ่องกง ติดอันดับและพัฒนาไปในทิศทางที่ดี ยิ่งไปกว่านั้นข้อจำกัดต่าง ๆ ในระบบการศึกษาของไทยยังทำให้การจัดการศึกษาไม่สามารถปรับตัวและพัฒนาตามความก้าวหน้าของความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ได้ทัน ไม่เอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียนไปตามความถนัดและศักยภาพ รวมถึงไม่สามารถชี้แนะผู้เรียนให้เรียนในสาขาวิชาที่ตรงกับความต้องการของประเทศ โดยเฉพาะอาชีวศึกษาและอุดมศึกษา โดยข้อมูล ณ เดือนมกราคม พ.ศ. 2561 มีผู้ว่างงานราว 449,000 คน โดยเป็นผู้จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาถึงประมาณ 150,000 คน

5. การใช้ทรัพยากรทางการศึกษาไม่มีประสิทธิภาพ ประเทศไทยใช้งบประมาณด้านการศึกษาคิดเป็นสัดส่วนถึงประมาณร้อยละ 20 ของงบประมาณแผ่นดินของประเทศ หรือประมาณ

ร้อยละ 4.2 ของผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ (GDP) แต่ผลลัพธ์การศึกษาที่ประเมินโดย PISA กลับอยู่ในระดับ “Poor” เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น เวียดนามที่มีค่าใช้จ่ายทางการศึกษาน้อยกว่าไทยครึ่งหนึ่ง แต่ผลการทดสอบ PISA อยู่ในระดับ “Great” ซึ่งเป็นภาพสะท้อนอย่างดีถึงการใช้ทรัพยากรไม่ตรงประเด็นที่จะส่งผลดีต่อคุณภาพทางการศึกษา อีกทั้งยังขาดข้อมูลและสารสนเทศในการจัดการที่ทันการณ์และมีคุณภาพ

6. การกำกับดูแลและการบริหารจัดการระบบการศึกษาของภาครัฐในด้านธรรมาภิบาลเป็นอุปสรรคสำคัญที่บั่นทอนประสิทธิผลของการนำประเด็นการปฏิรูปการศึกษาสู่การปฏิบัติ ในช่วงเวลาสองทศวรรษที่ผ่านมา การจัดโครงสร้างและความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ในกระทรวงศึกษาธิการไม่เอื้อต่อการจัดความรับผิดชอบต่อผลการดำเนินการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ในการจัดการศึกษา รวมถึงการตอบสนองอย่างทันกาลต่อความต้องการของตลาดการจ้างงาน การบริหารจัดการระบบการศึกษามุ่งสร้างมาตรฐานบนความ “เหมือน” ทั้งที่ข้อเท็จจริงระบบต้องการ “คุณภาพบนความหลากหลาย” การกระจายอำนาจเป็นไปอย่างจำกัด ทำให้สถานศึกษาของรัฐต้องรับภาระจากคำสั่งเพื่อปฏิบัติงานต่าง ๆ จนทำให้ครูไม่สามารถใช้เวลาในห้องเรียนได้เต็มที่

7. บริบทของประเทศและของโลกกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมตลอดจนนวัตกรรมของเทคโนโลยีต่าง ๆ ซึ่งทางหนึ่งเป็นโอกาสแต่อีกทางหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวประชาชนต้องมีความสามารถและสมรรถนะในการเลือกเรียนรู้สิ่งใหม่ปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพมากขึ้น

ส่วนการศึกษาไทยในมุมมองของภาคประชาชนนั้น ที่เกิดจากการสะท้อนของเครือข่ายการศึกษาที่จัดโดยภาคประชาชน (สลลิตพิทย์ เชียงทอง, 2558; ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, 2560; โคลญา, 2561) เห็นว่ามีความไม่เป็นธรรมและความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในประเทศไทยหลายประการ คือ

1. การศึกษาไทยที่อยู่ในระบบ ไม่ว่าจะจัดโดยภาครัฐหรือเอกชน มีเป้าหมายเพื่อผลิตคนเข้าสู่ตลาดแรงงาน ตามความต้องการของกลไกตลาด รัฐบาลเมืองและอุตสาหกรรมเป็นหลัก สะท้อนความไม่เป็นธรรมและความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาที่ระบบการศึกษาได้ใช้ทรัพยากรภาษีของคนทั้งประเทศปีละไม่น้อยกว่า 500,000 ล้านบาท เพื่อผลิตคนสู่ตลาดแรงงาน ภาคเมืองและอุตสาหกรรม โดยละเลยภาคส่วนอื่น ๆ ในสังคม ผลกระทบที่สำคัญคือเมื่อเด็กเข้าสู่ระบบการศึกษาและได้รับการเรียนรู้และถูก

หล่อหลอมให้มีชีวิตที่ตามกระแสทุนโลก อีกทั้งการศึกษายังเน้นการเรียนการสอนในห้อง ท่องจำ ขาด การศึกษาค้นหาความรู้ด้วยตนเอง โดยมีการสร้างหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนที่ไม่สอดคล้อง และไม่ให้ความสำคัญกับบริบทที่เป็นจริงของชุมชนและสังคมไทยที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและ วัฒนธรรม มีพัฒนาการทางสังคมนิเวศวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นที่สะท้อนออกมา เป็นอัตลักษณ์ ภูมิปัญญา องค์ความรู้ และวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ ที่สำคัญมากมายทุกชุมชน ท้องถิ่นทั่วประเทศ เป็นการดึงเด็กและเยาวชนออกจากภาคการเกษตรที่อยู่ในฐานชุมชนให้ไหลออกสู่ เมืองมารับความรู้สมัยใหม่ ตัดขาดจากความรู้ที่ตั้งบนฐานวัฒนธรรมภูมิปัญญาอันหลากหลายทั่วประเทศ กระบวนการศึกษาสมัยใหม่จึงเป็นกระบวนการถอนรากถอนโคนองค์ความรู้ ภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของ ชุมชนด้วยวาทกรรมที่ว่าความรู้ภูมิปัญญาเดิมล้าสมัยไม่ทันยุค การอยู่แบบเรียบง่าย พึ่งตนเองในแบบเดิม ไม่ก่อให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ทำให้ชุมชนอ่อนแอลง ขาดผู้นำรุ่นใหม่ ขาดผู้สืบสาน องค์ความรู้ภูมิปัญญาที่เป็นมรดกของสังคม

เมื่อจบการศึกษา ตลาดงานก็หดตัวแคบลง ทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนรับบุคลากรน้อยลง ผู้จบการศึกษาจึงมีแนวโน้มที่จะอยู่ในภาวะตกงานพัวพัน ๆ กับการต้องแบกรับภาระหนี้สินจากการกู้เรียน ตามนโยบายของรัฐสั่งสมมา เด็กและเยาวชนเหล่านี้จึงต้องเผชิญกับความเครียดและความทุกข์มากยิ่งขึ้น จะกลับสู่ท้องถิ่นบ้านเกิดก็อยู่ไม่ได้ อยู่อย่างไม่มีความสุข เพราะการเรียนในระบบที่ผ่านมาเป็นการตัด ความสัมพันธ์เด็กออกจากครอบครัวและชุมชนของตนเอง ขาดการเชื่อมโยงต่อยอดองค์ความรู้ภูมิปัญญา ท้องถิ่น ทำให้อาชีพดั้งเดิมของครอบครัว เด็กและเยาวชนที่ผ่านระบบการศึกษาจึงไม่เห็นคุณค่าการใช้ แรงงานและการช่วยงานของพ่อแม่ อีกทั้งยังไม่สามารถสร้างสรรค์งานเพื่อการพึ่งตนเองได้ จากสถานะที่ เด็กและเยาวชนของสังคมรุ่นปัจจุบันถูกทำให้ตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ ยิ่งส่งผลกระทบให้กลายเป็นปัญหาของ สังคมที่ใหญ่ขึ้น และจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพการพัฒนาสังคมไทยในอนาคต

การศึกษาแบบนี้เป็นมรดกตกทอดจากการศึกษายุคแรกที่มีผู้ผลิตคนเข้ารับราชการ และปรับใน เวลาต่อมาให้ประชาชนได้เข้ามาเป็นฟันเฟืองของระบบเศรษฐกิจและสังคม กล่าวได้ว่าเป็นผลพวงของยุค ปฏิวัติอุตสาหกรรม ออกแบบมาเพื่อผลิตคนเข้าสู่สายพานการผลิต แบ่งคนชัดเจนทั้งแนวนอนและแนวตั้ง แนวนอนแบ่งตามความถนัด แนวตั้งแบ่งตามระดับขั้นของความเชี่ยวชาญ ประสบการณ์ และ ความสามารถในการบริหาร

2. ระบบการศึกษาที่เป็นอยู่เป็นการแข่งขันในแบบแพ้คัดออก ทำให้เด็กที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีความพร้อม สามารถเข้าเรียนในโรงเรียนใหญ่ โรงเรียนเอกชนที่มีความพร้อม การส่งไปสถาบันกวดวิชา สามารถผ่านการแข่งขันไปได้ แตกต่างจากเด็กที่อยู่ในครอบครัวยากจน คนด้อยโอกาส คนชายขอบ ไม่สามารถเข้าเรียนในสถานศึกษาดังกล่าวได้ จึงเป็นพวกแพ้ถูกคัดออก อีกทั้งการสอบแข่งขันที่วัดผลโดยใช้ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการเป็นตัวตั้ง ยิ่งกีดกันเด็กที่ด้อยโอกาสให้ไม่สามารถเข้าสู่โรงเรียนและสถาบันการศึกษาที่คนเชื่อถือยอมรับได้ในสังคม ผลที่เกิดขึ้นคือ พ่อแม่ต้องดิ้นรน พยายามส่งลูกไปเข้าโรงเรียนดีโรงเรียนใหญ่ เพื่อจะสอบแข่งขันได้ มีทั้งการจ่ายเงินใต้โต๊ะ เอาลูกออกจากโรงเรียนในชุมชน จ้างรถรับส่งลูกไปโรงเรียนในเมือง จึงเกิดโรงเรียนขนาดเล็กขึ้นมากมาย เด็กที่อยู่ในโรงเรียนขนาดเล็ก คือ เด็กที่อยู่ในครอบครัวยากจน ด้อยโอกาส หรือเป็นเด็กชายขอบ ซึ่งรัฐมีนโยบายยุบและควบรวมโรงเรียนขนาดเล็ก จึงเป็นการเพิ่มระดับของปัญหาความไม่เป็นธรรมและความเหลื่อมล้ำให้หนักยิ่งขึ้นไปอีก

3. ระบบการรวมศูนย์การจัดการศึกษาของรัฐ ใช้หลักสูตรแกนกลางแบบเดียว ใช้การวัดประเมินมาตรฐานและคุณภาพจากส่วนกลาง เกณฑ์แบบเดียววัดไปทุกที่ จึงส่งผลให้ประชาชนในเมือง คนต่างจังหวัด ชุมชนต่าง ๆ คนด้อยโอกาส คนชายขอบ ไม่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จึงเข้าไม่ถึงการเรียนรู้ หลุดออกจากระบบ เข้าไม่ถึงการบริการการศึกษาของรัฐอย่างเท่าเทียมกัน

ทั้งนี้ปัญหาในบางประเด็นของคณะกรรมการอิสระเพื่อการปฏิรูปการศึกษา และจากมุมมองของภาคประชาชนดังกล่าว สอดคล้องกับข้อค้นพบจากการวิจัยเรื่อง องค์ความรู้การศึกษาทางเลือกของสังคมไทยกับแนวทางการขับเคลื่อนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ดำเนินการโดยสมาคมสภาการศึกษาทางเลือกไทย (ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ และคณะ, 2563) ที่พบปัญหาด้านการศึกษาของประเทศไทย ดังนี้

1. ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจที่เป็นผลของการพัฒนาเศรษฐกิจที่สุดโต่งของประเทศที่ผ่านมา จนถึงปัจจุบันทำให้สังคมไทยยังอยู่ในวังวนของกับดักความยากจน ส่งผลให้มีเด็กและเยาวชนวัยเรียนที่ด้อยโอกาสจำนวนมากทั้งในสถานศึกษาตกเป็นกลุ่มเสี่ยงและเปราะบางที่จะหลุดรอด ตกหล่นจากระบบการศึกษาเป็นจำนวนมากรวมถึงเด็กในวัยเรียนที่ยังอยู่นอกระบบการศึกษาและนอกระบบสังคมอีกเป็นจำนวนมาก ตลอดจนถึงกลุ่มเด็กพิการและเด็กที่มีความสามารถพิเศษ ซึ่งระบบการศึกษายังไม่มีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนในการดูแล ช่วยเหลือ และพัฒนาอย่างเหมาะสมกับกลุ่มเด็กที่มีความเปราะบางและหลากหลายเหล่านี้อย่างจริงจังซึ่งมีแนวโน้มจะเพิ่มปริมาณสูงขึ้นเรื่อย ๆ อีกด้วย

2. จุดมุ่งหมาย หลักสูตร และวิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ยังเป็นการศึกษาแบบสร้างความรู้เฉพาะด้าน มุ่งแข่งขันสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการ โดยขาดความหลากหลายไม่สอดคล้องกับบริบทของผู้เรียนในนิเวศการเรียนรู้ที่แตกต่าง และกระบวนการเรียนรู้ไม่ยึดโยงกับสภาพปัญหาและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจริงในสังคมปัจจุบัน รวมถึงที่ไม่เชื่อมโยงกับนิเวศสิ่งแวดล้อม พหุวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาสากล ตลอดจนถึงทักษะอนาคตที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองที่สามารถแก้ไขปัญหาทั้งของตนเอง ชุมชน สังคม และอยู่ร่วมกับชุมชนและธรรมชาติในสังคมโลกแห่งศตวรรษที่ 21 ได้

3. ความเหลื่อมล้ำทางการจัดการศึกษา โดยสถานศึกษาของสถาบันสังคม เช่น ศูนย์การเรียนรู้ประเภทบุคคล องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน ซึ่งส่วนใหญ่ต้องรับผิดชอบในการจัดการศึกษาให้กับผู้เรียนที่เป็นกลุ่มเด็กด้อยโอกาส กลุ่มเปราะบางทางสังคมที่เสี่ยงจะตกหล่นหรือหลุดรอดออกจากระบบการศึกษาจะได้รับสิทธิประโยชน์และการสนับสนุนที่ไม่เท่าเทียมอย่างเป็นธรรมตามกฎหมาย ในขณะที่สถานศึกษาของรัฐและเอกชนจะได้รับสิทธิประโยชน์และการสนับสนุนจากรัฐอย่างเต็มสิทธิและมีเงื่อนไขโอกาสที่ดีกว่า ส่งผลให้กลุ่มเด็กที่เปราะบางที่อยู่ชายขอบของสังคมและชายขอบพื้นที่เชิงกายภาพ เช่น บนภูเขาสูง แนวตะเข็บชายแดน บนเกาะ ฯลฯ ซึ่งกลุ่มเด็กเหล่านี้สถาบันการศึกษาทางเลือกในรูปแบบต่าง ๆ ได้เข้ามาช่วยโอบอุ้ม รองรับ แบ่งเบาภาระของรัฐในการจัดการศึกษา ยังไม่ได้รับสิทธิประโยชน์อย่างเต็มสิทธิตามกฎหมายอย่างเป็นธรรม

4. แนวคิดทางการศึกษายังเป็นการศึกษาแบบเดิมที่เน้นสร้างความรู้เฉพาะด้าน สอนทักษะตายตัวด้วยวิธีการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับโลก ประเทศ และสังคมปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว วิทยาการความรู้มีพัฒนาการมากขึ้นและซับซ้อนยิ่งขึ้น รวมถึงผู้เรียนก็มีความต้องการที่หลากหลาย ความสนใจ ความชอบความถนัดที่มาจากต้นทุนชีวิต สังคม ความเชื่อ ศาสนาที่ต่างกันไป การจะเข้าถึงองค์ความรู้ต่าง ๆ หรือวิธีการในการรับรู้หรือกระบวนการเรียนรู้จึงมีความจำเป็นมากกว่าการเรียนรู้ซึ่งผู้เรียนต้องพัฒนาตนเองอยู่เสมอเพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

5. พื้นที่การเรียนรู้หรือภูมิทัศน์การเรียนรู้ในการจัดการศึกษาให้กับผู้เรียน ยังอยู่ในกรอบห้องเรียน และในพื้นที่โรงเรียน สถานศึกษาและการค้นคว้าหาความรู้จากสื่ออินเทอร์เน็ตเป็นหลัก รวมถึงการเรียนก็เน้นเรียนความรู้วิชาการ ท่องจำและวัดผลคุณภาพด้วยวิธีการสอบข้อเขียนเป็นหลัก ส่งผลให้ผู้เรียนนอกจากจะขาดทักษะการคิดวิเคราะห์ แก้ไขปัญหาจากประสบการณ์จริง การปฏิบัติจริงแล้ว การวัดผลก็ไม่สะท้อนคุณภาพการเรียนรู้และพัฒนาการของผู้เรียนที่แท้จริงอีกด้วย

เหตุปัจจัย การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีกับการเกิดขบวนการการศึกษาทางเลือก

หลายปีก่อนกระแสปฏิรูปการศึกษาทำให้สังคมตื่นตัวกับคำใหม่ ๆ อย่าง “เด็กเป็นศูนย์กลาง” (Child Center) ผุดขึ้นมาให้กล่าวถึงกันอย่างสวดยหู ด้านพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้เปิดมิติใหม่ทางการศึกษาหลายประเด็น นำมาซึ่งความหวัง และต่อด้วยความมุ่งมั่นจากครูผู้สอนบางส่วน แล้วตามด้วยคำล้อเลียนอย่าง “ควายเซ็นเตอร์” ในที่สุด หลังจากนั้น แม้ว่าการศึกษาจะถูกนำมาอยู่ในนโยบายทางการเมืองของพรรคการเมืองอยู่บ้าง แต่ดูเหมือนท้ายที่สุดการปฏิรูปการศึกษาจะยังคงลอยคว้างอยู่ในสายลม

ขณะเดียวกันพร้อมกับกระแสการปฏิรูปการศึกษาในระบบ “การศึกษาทางเลือก” ก็ค่อย ๆ เติบโตอย่างเงียบ ๆ นำเสนอกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย ก่อตั้งทั้งในรูปแบบสถาบัน องค์กร ชุมชน กลุ่มอิสระ ฯลฯ ซึ่งนอกจากจะวิพากษ์วิจารณ์การศึกษาในระบบแล้ว แนวการศึกษาทางเลือกยังต่อสู้เพื่อให้ความหมายใหม่กับแนวคิดด้านการศึกษาไปด้วย

จากการศึกษางานวิจัยเรื่อง “การศึกษาทางเลือก: ฐานข้อมูลและการวิเคราะห์” ของ สุชาดา จักรพิสุทธิ์ และคณะ (2546) และงานวิจัยเรื่อง “องค์ความรู้การศึกษาทางเลือกของสังคมไทยกับแนวทางการขับเคลื่อนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” ของชัชวาลย์ ทองดีเลิศ และคณะ (2563) สามารถสรุปเหตุปัจจัยของการเกิดขบวนการการศึกษาทางเลือกได้ดังนี้

1. กระแสโลก

โลกหลังยุคอุตสาหกรรม หรือนับจากศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา กล่าวได้ว่าเทคโนโลยีสารสนเทศและดิจิทัล คือปัจจัยแห่งการพลิกโฉมโลกที่สำคัญที่สุด ซึ่งมีผลทำให้ระบบการผลิตในโลกเปลี่ยนไป จากการใช้ที่ดินและแรงงานจำนวนมากไปสู่การใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีขั้นสูง ซึ่งใช้แรงงานน้อยลงและต้องการทักษะที่เป็นสากลมากขึ้น ความก้าวหน้าด้านคอมพิวเตอร์ ระบบสื่อสารไร้สาย นานาเทคโนโลยี และวิศวกรรม ทำให้การผลิตและการบริโภคเคลื่อนย้ายถ่ายเทข้ามพรมแดน จนดูเหมือนมนุษย์เอาชนะระยะทางกับเวลาได้เกือบสิ้นเชิง ในขณะที่ประชากรโลกมากขึ้น บริโภคมากขึ้น ทรัพยากรเหลือน้อยลง ทิศทางเศรษฐกิจโลกมุ่งไปสู่การกีดกันทางการค้า การแข่งขันทางการตลาด และการแย่งชิง

ทรัพยากรในประเทศที่เสียเปรียบ การเมืองเปลี่ยนไปสู่การรับใช้เศรษฐกิจทั้งในประเทศและระหว่างประเทศอย่างเข้มข้น จึงไม่เพียงแต่เทคโนโลยีเปลี่ยน ระบบการผลิตของโลกเปลี่ยน การเมืองเปลี่ยน ทรัพยากรเปลี่ยน วัฒนธรรมและวิถีชีวิตก็เปลี่ยน หากแต่นำมาซึ่งกระบวนการทศวรรษทางความคิดที่เปลี่ยนไปอีกด้วย โลกทั้งโลกก้าวเข้าสู่จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย ที่เรียกกันว่า “โลกาภิวัตน์” ที่ทุกภาคส่วนรับทราบดี

แม้ว่าโลกาภิวัตน์จะส่งอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่แต่ละประเทศแต่ละวัฒนธรรมไม่เท่ากัน รวมถึงการเปิดรับโลกาภิวัตน์ด้วยท่าทีและความเข้าใจที่แตกต่างกันไป เนื่องจากผลกระทบที่มีทั้งเชิงบวกและเชิงลบนั้น แต่กระบวนการทศวรรษแห่งโลกาภิวัตน์ในส่วนที่เป็นปัจจัยบวกแก่กระแสประชาชนก็มีอยู่เช่นกัน กล่าวคือ

1.1 ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นแนวคิดที่เข้าแทนที่ประชาธิปไตยแบบตัวแทน ก็คือฐานคิดเดียวกับกระแสความต้องการการพัฒนาที่มาจากประชาชนนั่นเอง มีผลทำให้พลเมืองเรียนรู้บทบาทและสิทธิหน้าที่ของตนแตกต่างไปจากการเป็นพลเมืองแห่งรัฐดังในอดีต หากแต่รัฐต่างหากที่เป็นของคนและมีบทบาทหน้าที่ในการบริหารและให้บริการตามความต้องการของประชาชน กระแสประชาธิปไตยทำให้เกิดการเรียนรู้ที่เห็นว่าประชาชนจะต้องมีจิตสำนึกสาธารณะในการเป็น Active Citizen ที่ลงมือปฏิบัติการเพื่อปกป้องสิทธิของตนและสิทธิชุมชนตามระบอบประชาธิปไตยให้มากขึ้น รวมถึงการตรวจสอบถ่วงดุลมิให้รัฐและนักการเมืองฉ้อฉล หรือนัยหนึ่งก็คือ ทำให้เกิดขบวนการ “การเมืองภาคประชาชน” ขึ้นนั่นเอง

1.2 สิทธิมนุษยชนและสิทธิปัจเจกชน อันเป็นแนวคิดที่เคารพในศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นชนส่วนน้อย คนยากจน ผู้ติดเชื้อเอชไอวี ต่างมีสิทธิที่จะได้รับความมั่นคงในชีวิต ซึ่งกล่าวสำหรับการเมืองภาคประชาชนก็คือ ฐานทรัพยากรที่ชุมชนมีสิทธิเข้าถึงและใช้ในวิถีดำรงชีพ สิทธิที่จะได้รับความเป็นธรรมทางกฎหมายและอำนาจรัฐ สิทธิที่จะคัดค้านและปกป้องฐานทรัพยากรและคุณภาพชีวิตของตนและชุมชน สิทธิที่จะรักษาท้องถิ่นและภูมิปัญญา รวมถึงกระแสของปัจเจกชนนิยมที่เน้นเรื่องความแตกต่างหลากหลาย สิทธิเสรีภาพและสิทธิส่วนบุคคล ตลอดจนสิทธิที่จะต่อสู้เพื่ออำนาจรัฐอีกด้วย

1.3 การกระจายอำนาจอย่างทั่วด้านออกจากรัฐรวมศูนย์ ซึ่งไม่ได้หมายถึงแต่เพียงการกระจายงบประมาณไปสู่อำนาจท้องถิ่น ในที่นี้คือแนวคิดเรื่องรัฐควรจะเล็กลง เพื่อเปิดพื้นที่แห่งอำนาจและการพัฒนาให้ภาคประชาชนใหญ่ขึ้น และหมายรวมถึงการกระจายทรัพยากรและการให้

อำนาจตัดสินใจในนโยบายสาธารณะแก่ประชาชนคนเล็กคนน้อยอย่างกว้างขวาง สิ่งนี้เป็นอุบัติการณ์ใหญ่ ๆ ที่เกิดขึ้นทั่วโลก เมื่อพันธุกรรมประชากรในสังคมไทย จะเห็นว่าในรอบหลายทศวรรษที่ผ่านมาที่เรา มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติอันทำให้คนไทย “ถูกพัฒนา” ตาม การขึ้นำกำกับของรัฐบาลการมายาวนาน จนเมื่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ที่รัฐเริ่ม พุดถึงการพัฒนาโดยเน้นทรัพยากรมนุษย์ ท่ามกลางกระแสคลื่นความเปลี่ยนแปลงจนถึงสถานการณ์ ปัจจุบัน

1.4 การเกิดการปฏิวัติดิจิทัล (Digital Revolution) ความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี ดิจิทัล แบบก้าวกระโดด การเข้าสู่ยุคอินเทอร์เน็ตแห่งสรรพสิ่ง (Internet of Things) ส่งผลต่อ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเรียนรู้และวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ไปโดยฉับพลันสิ้นเชิง (Disruption) เกิดเป็นความท้าทายของกระแสโลกาภิวัตน์รอบใหม่ที่ทุกประเทศในโลกจะต้อง เตรียมพร้อมเพื่อรับมือให้ทัน และสามารถสร้างสรรค์ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลและสารสนเทศที่มีอยู่ อย่างมหาศาล เพื่อความเป็นต่อทางด้านเศรษฐกิจภายใต้การแข่งขันอย่างเสรีและไร้พรมแดน อีกทั้งโลก รวมถึงประเทศไทยเองเปลี่ยนแปลงไปสู่ช่วงการทำงานด้วยเทคโนโลยีอุตสาหกรรม 4.0 ซึ่งเป็นระบบของ การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ผสมผสานกับเทคโนโลยีอุตสาหกรรม ประกอบด้วย Cyber-physical System Internet of Things และ Cloud Computing โดยอุตสาหกรรม 4.0 เป็นรูปแบบ ของการทำงานอย่างชาญฉลาดโดยการนำข้อมูลที่หลากหลายมาผสมผสานเพื่อให้เกิดการตัดสินใจใน การทำงานได้อย่างรวดเร็ว ถูกต้อง แม่นยำ และทันเวลา ทั้งในรูปแบบการจัดการด้วยมนุษย์ และ การจัดการด้วยระบบปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence : AI) ซึ่งเป็นโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่ถูก พัฒนาให้มีตรรกะการคิดเป็นของตนเองตลอดห่วงโซ่คุณค่า ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางด้านนวัตกรรมของ เทคโนโลยีต่าง ๆ ดังกล่าวในปัจจุบันได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดช่องว่างหรือ “ความเหลื่อมล้ำ” ในการเข้าถึง เท่าทัน ได้ใช้ และได้รับประโยชน์จากเทคโนโลยีทั้งในระดับโลกและระดับภายในประเทศทุกระดับ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ส่งผลต่อทัศนคติของสังคมต่อ “ระบบการศึกษาไทย” โดยเฉพาะผู้เรียนที่ เป็นกลุ่มเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่เพราะการศึกษาแบบเดิมที่เป็นกระแสหลักไม่สามารถตอบโจทย์และ เท่าทันความต้องการของสังคมและผู้เรียนในยุคใหม่นี้ได้ เพราะความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสามารถให้ ผู้เรียนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ได้ง่ายทั่วโลกและสื่อสารแลกเปลี่ยนความรู้กันได้อย่าง

หลากหลาย รวดเร็ว และตลอดเวลา โดยสอดคล้องกับประชาคมโลกที่ต้องการประชากรในในศตวรรษที่ 21 ที่จะต้องมีทักษะที่จำเป็น คือ นอกจากทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ ความคิดสร้างสรรค์ และนวัตกรรมแล้ว คือ การสนุกกับการแก้ไขปัญหา และความสามารถอยู่ร่วมกันได้ดีในสังคมที่หลากหลายและแตกต่างทางความคิด ความสามารถในการจัดการกับชีวิตและสภาพงานของตนได้และมีความสามารถในการใช้เครื่องมือช่วยต่าง ๆ ได้ดีอีกด้วย

2. กระแสประชาชน

2.1 ผลกระทบจากนโยบายพัฒนาที่ผ่านมา จากทีนโยบายรัฐที่เน้นการสร้างความสำเร็จแก่ภาคอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์แต่ทอดทิ้งภาคเกษตรกรรม ทำให้ชุมชนไทยซึ่งอยู่ในภาคการเกษตรส่วนใหญ่ยากจนและล่มสลาย การดูตึงทรัพยากรจากท้องถิ่นมาปรนเปรอภาคเมืองและผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ ยิ่งก่อปัญหาและซ้ำเติมวิกฤตแก่ชุมชนท้องถิ่นทั่วประเทศ ทำให้ชุมชนท้องถิ่นไม่น้อยต้องลุกขึ้นกอบกู้สถานการณ์ หาทางออกจากความตึบตัน หันพึ่งตนเองและรื้อฟื้นภูมิปัญญาเพื่อการอยู่รอด จนนำไปสู่การจัดตั้งตัวเองโดยการรวมกลุ่ม จัดทำกิจกรรม สร้างทางเลือกในการพึ่งพาตนเองขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังวิกฤตเศรษฐกิจไทยในปี 2540 และปัญหาเศรษฐกิจในปัจจุบัน พบว่าเกิดการขยายตัวอย่างมากของการรวมกลุ่มโดยเจตนาเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนซึ่งเป็นไปได้ว่าบทเรียนจากวิกฤตเศรษฐกิจทำให้ผู้คนจำนวนมากได้สำนึกว่า “เงินทองเป็นของมายา ข้าวปลาเป็นของจริง”

2.2 ผลกระทบจากรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พุทธศักราช 2540 ความจริงคือกระบวนการสั่งสมของภาคประชาชนจากเหตุการณ์ทางการเมืองหลายครั้งครา จนถึงกระแสชูธงเขียวและได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2540 ก่อให้เกิดการเรียนรู้ทางการเมืองครั้งใหญ่แก่สังคมไทย ซึ่งต้องยอมรับว่าอนิสงส์จากรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้เปิดพื้นที่ใหม่โอกาสใหม่แก่ภาคประชาชนในอันที่จะมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองมากขึ้นมาก อาทิ รัฐธรรมนูญมาตรา 46 ที่ระบุสิทธิในการพิทักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น ได้กลายมาเป็นช่องทางการต่อสู้เรียกร้องสิทธิชุมชนเรื่องดิน-น้ำ-ป่า และนำมาซึ่งการเข้าชื่อเสนอพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับประชาชน รัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังเป็นฐานอ้างอิงและให้การเรียนรู้แก่ประชาชนในเรื่องสิทธิ ประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วมอย่างขนานใหญ่ แม้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ถูกล้มไปจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโดยการรัฐประหารที่มีต่อมาจนปัจจุบันหลายครั้ง แต่กระบวนการของภาคประชาชนที่เป็นการรวมตัวกันของประชาชนหลากหลายวัยกลับมีพลังขึ้น

2.3 กระแสการปฏิรูป ผลกระทบจากรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พุทธศักราช 2540 ทำให้รัฐต้องทำการปฏิรูปโครงสร้างและนโยบายหลายอย่างหลายประการ รวมถึงการปฏิรูประบบราชการ และการจัดตั้งองค์กรอิสระ การดำเนินการปฏิรูปที่มีความก้าวหน้ามาจากการปฏิรูประบบสาธารณสุขที่มีการเปิดเวทีรับฟังความเห็นและสร้างการมีส่วนร่วมทั่วทุกภาคของประเทศ มีส่วนหนุนเสริมความตื่นตัวของชุมชนขึ้นอย่างคึกคัก นอกจากนี้กระแสการปฏิรูปประสือที่มีการเคลื่อนไหวรณรงค์ต่อสังคมอย่างต่อเนื่องหลายปี ตลอดจนกระแสการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งมีผู้สนใจเพ่งเล็งกันมาก เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่ปลุกให้ภาคประชาชนตื่นและรวมกลุ่มกันอย่างกว้างขวาง

ในเรื่องการปฏิรูปการศึกษานั้น ประเทศไทยมีความพยายามในการปฏิรูปการศึกษามาแล้ว 4 ครั้ง โดยเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ได้ทรงปฏิรูปการศึกษาครั้งแรก โดยมุ่งสร้างความทันสมัยและธำรงความเป็นเอกราชของชาติ ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2520 หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมืองและการปกครอง การปฏิรูปการศึกษาในครั้งนั้นจึงเป็นการมุ่งสร้างการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม การศึกษาเพื่อประชาชน และในครั้งที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2542 ได้มีการตราพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ซึ่งเป็นผลจากรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดทำ ปฏิรูปการศึกษานี้จึงเป็นการมุ่งสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ในกระแสโลกาภิวัตน์ ควบคู่ไปกับการยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และการปฏิรูปการศึกษครั้งที่ 4 หรือที่เรียกว่าการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ 2 ระหว่างช่วงพ.ศ. 2552 -2561 ซึ่งเป็นทศวรรษหลังจากการมีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 โดยจากคำแถลงนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้น (นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี) ที่แถลงต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2551 มุ่งเน้นให้มีการปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ โดยการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ.2552-2561) นี้รัฐบาลจะมุ่งเน้นให้คนไทยได้เรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ โดยมีเป้าหมายหลัก 3 ประการ คือ (1) พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาและเรียนรู้ของคนไทย (2) เพิ่มโอกาสทางการศึกษาและเรียนรู้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ (3) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคมในการบริหารและจัดการศึกษา โดยเป้าหมายของการปฏิรูปการศึกษานี้คือ ต้องการสร้างคุณภาพใหม่ของคนไทย 4 ประการ คือ (1) สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง รักการอ่าน และมีนิสัยใฝ่เรียนรู้ตลอดชีวิต (2) มีความสามารถในการสื่อสาร สามารถคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหา คิดริเริ่มสร้างสรรค์ (3) มีจิตสาธารณะ มีระเบียบวินัย เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม สามารถทำงานเป็นกลุ่ม (4) มีศีลธรรม